

KATHOLIEKE ADELLIJKE FAMILIES IN GELDERLAND EN OVERIJSSSEL

(1621-1814)

H. Wassenaar

Over katholieke adellijke families in de Noordelijke Nederlanden is bijzonder weinig geschreven¹. Dat is jammer, want het gaat hier om een adelsgroep die genoeg interessants te bieden heeft. In de hoop de nieuwsgierigheid te prikkelen, wil ik enkele kanttekeningen plaatsen bij de uitsluiting van publieke ambten en de gevolgen daarvan voor het aanzien van de betrokkenen. Daaraan vooraf gaat een schets van de positie van katholieke adellijke families binnen de plaatselijke geloofsgemeenschap. De tijdsafbakening werd ingegeven door de afsluiting van de ridderschappen voor niet-gereformeerden rond 1621 enerzijds en de oprichting van de ridderschappen van het Koninkrijk der Nederlanden in 1814 anderzijds.

De verhouding met de plaatselijke geloofsgemeenschap

Opmerkelijk is de langdurige katholieke bewoning van een flink aantal havezaten en landhuizen in Gelderland en Overijssel. Dat hing natuurlijk samen met de hoge mate van endogamie onder de bewoners, maar ook met de intense symbiose tussen het huis en de plaatselijke geloofsgemeenschap. Ongetwijfeld zal die band zijn versterkt doordat een aantal families hun huiskapel – gedurende een zekere periode – voor algemeen gebruik ter beschikking stelden. Dat was bijvoorbeeld het geval op Ammersoyen (familie Van Arkel), de Cannenburch (Van Isendoorn à Blois), Sterckenburgh (Van de Poll en Van Grotenhuis), het Medler (Van Dorth), Ter Horst (Hacfort) en Hekerén (Van Ensse). In andere gevallen – zoals op Duistervoorde (Van Stepraedt) en Aerdt (Van Hugenhouth) – werd een bouwhuis of schuur op het landgoed als kapel voor algemeen gebruik ingericht. En soms fungeerden adellijke huizen voornamelijk als religieus centrum (doorgaans met een inwonend geestelijke) voor de gelovigen uit de omgeving, terwijl de familie elders resideerde: zo waren lange tijd Hernen (Van Wijhe, Van Reede van Saasveld en Van Steenhuys) en de Doddendaal (Van Stepraedt) in gebruik. Overigens lijken sommige huiskapellen – zoals die van de Slangenburgh (Van Baer en Van Stepraedt) en van Duistervoorde (Van Stepraedt) – uitsluitend door de familie en haar verwanten te zijn gebruikt. Daarnaast bestond er nog een reeks van huizen waarvan alleen bekend is dat er gedurende het tijdvak van de Republiek te eniger tijd de mis werd opgedragen of een geestelijke was gehuisvest.

Adellijke families traden ook op als beheerders en schenkers van kerkgoederen en fondsen. Onder de in bewaring genomen voorwerpen konden zich bijzondere zaken bevinden als het wijd en zijd vereerde beeld van Onze Lieve Vrouwe ter Nood Gods (op Hernen)² en de relieken van Sint Radboud (op de Swanenburgh van de familie Van Ensse)³. In de moeilijke beginperiode betekende 'beheer' eenvoudig 'verbergen', ter voorkoming van confiscatie; overigens viel die beschermheersrol vanzelfsprekend aan aanzienlijken toe, omdat het parochies en andere katholieke instellingen was verboden als rechtspersoon op te treden. Dat hieruit allerlei vormen van 'privatisering' konden voortvloeien (waarvan de schaduwzijden vooral na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie aan het licht kwamen) ligt voor de hand. Dat was niet alleen het geval bij beheer, maar ook bij schenkingen van gronden, huizen, kerkklokken, kerkelijk vaatwerk en dergelijke: vaak werd daarbij een recht van terugvordering geclausuleerd, lezing van zielmissen voor de familie van de schenker bedongen of het aanbrengen van naam en wapen van de schenker verlangd.

Ongetwijfeld verhoogden al dergelijke vormen van beschermheerschap het aanzien van de betreffende families bij hun geloofsgenoten. Hoezeer in het identiteitsbesef van de familie Van Isendoorn à Blois het adellijk element, de katholieke religiositeit en het beschermheerschap waren verweven mag blijken uit het feit dat zij de indrukwekkende, geschilderde kwartierstaat in de (voor

lokaal gebruik bestemde) huiskapel had opgehangen⁴. Maar dat een streven naar 'werelds' aanzien niet altijd het enige motief voor het beschermheerschap zal zijn geweest, suggereert een brief van Peter R. van Stepraedt, waarin hij zijn hoop uitsprak dat God hem 'besonderlyck (zou) gebenedyden' als beloning voor het ter beschikking stellen van de Doddendaal⁵.

Het beschermheerschap leidde bijna vanzelfsprekend tot bemoeienis met de benoeming van geestelijken. Sommige edelen beriepen zich zelfs expliciet op het patronaatsrecht, ondanks het feit dat dat recht door de kerkelijke autoriteiten sinds de Reformatie als vervallen werd beschouwd⁶. Dat daaruit conflicten voortvloeiden is begrijpelijk. En wanneer die verweven raakten met opinies over het jansenisme (of wat men daarvoor aanzag), dan kon daar een vinnige ruzie uit voortvloeien: uit een slepend conflict met vicaris Codde ontstond eind zeventiende eeuw rond Hendrik W. van Dorth tot Medler een kring van anti-jansenistisch gezinde edelen, waarvan Frederik J. van Baer tot de Slangenburg en Ursula Ph. van Raesfelt tot Middachten deel uitmaakten⁷. Veelsoortige compromissen waren van dergelijke conflicten het uiteindelijke resultaat; doorgaans werden daarbij de verlangens van aanzienlijke edelen formeel niet als patronaatsrecht erkend, terwijl de facto met hun wensen – tot op zekere hoogte – toch rekening werd gehouden⁸.

Wanneer een geestelijke eenmaal in de smaak viel, dan kon zich tussen hem en de adellijke familie een bijzonder intieme band ontwikkelen. Zo'n geestelijke kon dan allerlei combinaties van taken toebedeeld krijgen: particuliere biechtvaders fungeerden soms tevens als parochiepastoor. Sommigen combineerden die geestelijke functies met meer wereldlijke taken als rentmeester en algemeen raadgever van de familie, hoewel dergelijke combinaties – als een vorm van 'privatisering' – sinds het Concilie van Trente waren verboden. De goede relaties die de Van Stepraedts lange tijd met de franciscanen van Megen (onder andere als leveranciers van priesters voor de Doddendaal en Duisertvoorde) onderhielden, waren voor Peter R. van Stepraedt aanleiding het Megense klooster een hoogaltaar te schenken (1688)⁹.

Ook op allerlei andere wijzen trachtten sommige edelen het parochieleven te beïnvloeden, bijvoorbeeld in verband met het dispensatiebeleid inzake kerkelijke feestdagen¹⁰. En gedurende een veepestepidemie had Alexander W.D. van Hugenpoth tot Aerdt zoveel succes met toediening van 'het vermaard geweyt water van Culemborg' dat zijn voorbeeld al snel in brede kring – inclusief de gereformeerden en hun dominee – navolging vond¹¹.

Ambten en aanzien

Onder de katholieke edelen die in 1814 in de nieuw opgerichte Ridderschap van Overijssel werden opgenomen bevond zich 'Otto Ernst van Hoevell tot Westervliedt en Wezevelt'¹². Dit op zichzelf verheugende feit moet voor de familie echter enigszins zijn overschaduwd: de katholieke tak had haar naam in het verleden namelijk nadrukkelijk gewijzigd in 'Van Hövell'; en bovendien waren de fami-



Luitenant-generaal Ludolf van Steenhuys tot Heumen, Malden en Oploo (overl. 1680), geschilderd door N. Maes omstreeks 1670. (Iconographisch Bureau)

liebezittingen genaamd 'Westerfliet' en 'Wezeveld'. Maar het ergste was dat de benoemde al in 1801 was overleden. Was deze gang van zaken wellicht een gevolg van het feit dat deze familie in een maatschappelijk isolement – door de uitsluiting van publieke ambten gedurende de voorafgaande periode – was geraakt? Was de familie afgezakt tot de naamloze massa 'Namen, die keiner mehr nennt'? Valt Arnoldus J.A. van Hövell tot Westerfliet – zoon van genoemde Otto Ernst, en in hetzelfde jaar in de Ridderschap opgenomen – te typeren als 'kale jonker' of 'hereboer'? Behoorde hij tot de 'verarmde katholieke edelen'¹³? En zo ja, in hoeverre was het lot van deze familie dan representatief voor andere katholieke adellijke families: bestond er een algemeen geldende en onvermijdelijke causale relatie tussen katholicisme, afnemende welstand en verlies aan adellijke identiteit?

Gedurende de radicale fase van de Opstand raakten religie en politiek onontwarbaar verstrengd. Steeds vaker werd trouw aan de oude kerk (of verdenking daarvan) geassocieerd met al dan niet vermeende loyaliteit met de formeel in 1581 afgezworen landsheer Philips II. In Gelderland en Overijssel resulteerden de pogingen om 'verdachte' edelen als politieke factor uit te schakelen onder andere in formele uitsluiting van alle niet-gereformeerden uit de ridderschappen (in Gelderland tussen 1617 en 1621, in Overijssel vanaf 1622). Voor de betrokkenen moet dat een gevoelige aantasting van hun adellijke identiteit¹⁴ hebben betekend. Zij verloren daarmee immers niet alleen de kans op de ambten en commissies (en de daaruit voortvloeiende inkomsten) die door die colleges werden vergeven, maar ook het meest 'harde' blijk van erkenning van hun adellijke status, namelijk de beschrijving in de ridderschap, ook wel het 'grote voorrecht' genoemd. Valt de houding van de katholieke adellijke families die de Republiek, ondanks Reformatie, calvinisering en oligarchisering, niet verlieten te interpreteren als een bewuste keuze voor het (religieuze) beginsel boven het belang (in de vorm van deelname aan de regering, inkomsten en aanzien)¹⁵? We moeten hierbij allereerst bedenken dat een (dreigende) aantasting van iemands sociale positie bij sommigen leidt tot een meer intense bewustwording en uiting van de eigen identiteit en bij anderen juist tot een tegenovergestelde reactie. Gingen de meer strijdbare katholieke edelen zich 'adellijker'¹⁶ dan hun



Godefridus F.A.H.C. baron van Hugenpoth tot Aerd (1743-1819), pasteltekening door T. Bohres uit het laatste van de achttiende eeuw. Wapen en overlijdensjaar zijn naderhand toegevoegd. (Iconographisch Bureau)



Olivier G.W.J. baron Hacfort tot ter Horst (1768-1824), pasteltekening door T. Bohres uit het begin van de negentiende eeuw. (Iconographisch Bureau)

protestantse standgenoten en 'roomser dan de paus' gedragen? Verloren de zwakkeren onder hen hun adellijk identiteitsbesef of hun katholieke geloofsovertuiging? Naast deze uitersten zullen we ongetwijfeld allerlei vormen van aanpassingsgedrag ontdekken.

Maar was katholieke edelen eigenlijk wel overal de toegang tot álle colleges en ambten ontzegd?¹⁷ We moeten niet vergeten dat de Republiek bestond uit een heterogene verzameling van overheden en rechtsgebieden; en bovendien kon er tussen regels en praktijk een enorme afstand bestaan. Zo bleven de Veluwse ambtsjonkercolleges tot 1732, de ambtsridderschap van Maas en Waal (althans formeel) tot 1743 en die van Overbetuwe zelfs tot het einde van de Republiek voor katholieken toegankelijk¹⁸. In het ambt Berg wisten katholieke edelen tot eind zeventiende eeuw in diverse ambten – waarschijnlijk onder bescherming van de gelijkgezinde graaf van den Berg – als 'substituut' zelfs méér feitelijke macht te verwerven dan hun protestantse superieuren. Toch hield die 'gedoog'-constructie niet lang stand: begin achttiende eeuw waren de katholieken in het ambt Berg uit alle ambten verdrongen¹⁹. Een zeer uitzonderlijk geval lijkt de benoeming in 1744 van de katholieke Alard W. Hacfort tot ter Horst tot plaatsvervangend landdrost van Veluwe²⁰? Maar of er in dit geval ook van reële ambtsuitoefening sprake kon zijn, valt nog te bezien.

De exclusiemaatregelen gold(en) in het algemeen overigens alleen voor nieuwe benoemingen; zittende katholieke ambtsbekleders konden hun ambt gewoon behouden. Zo bleef Frederik J. van Isendoorn à Blois tot de Cannenburch tot zijn dood in 1771 ambtsjonker van Epe, lid van het Hoogadellijk Veluws Jachtgericht en dijkgraaf van Veluwe²¹. De harde plakkat(en) die in gespannen perioden afzetting van zittende katholieke ambtsbekleders verlangden (bijvoorbeeld in 1621, 1651 en 1663) werden niet of nauwelijks geëffectueerd en na korte tijd weer ingetrokken²². Dat de katholieken die gedurende de jaren 1672-1674 onder de hoede van de bezetters ambten hadden bekleed wél werden verwijderd is begrijpelijk²³.

Soms stuitte de pogingen van gereformeerde jonkers hun katholieke standgenoten te weren op felle weerstand. Dat kon uitmonden in procedures voor het Hof en de Landdag of publikatie van pamfletten²⁴. Toch lijkt het erop dat het strijdbare optreden van een man als Gerard N. van Scherpenzeel tot Half-Dreumel – afkomstig uit een lokaal aanzienlijke familie – slechts het averechte resultaat had dat de Maas en Waalse ambtsridderschap zich in 1743 ook formeel voor katholieken afsloot en dat bovendien zijn echtgenote, na zijn dood, nog eens extra hard werd aangepakt²⁵. Ook de Van de Polls – eeuwenlang in het Maas en Waalse invloedrijk en gezien – beten van zich af, maar konden niet voorkomen dat Arnold Ign. van de Poll in 1730 uit de Maas en Waalse ambtsridderschap werd geweerd, hoewel hij formeel aan alle toelatingscriteria voldeed²⁶. Sindsdien raakte de familie op een zijspoor. Stond de naasting van de heerlijkheid Hedel – kort daarvoor aangekocht door Godefroy Fr. van de Poll, drost van de heerlijkheid – door de Staten van Gelderland (1699) op zichzelf of voerden de Gelderse gewestelijke overheden in dezen een systematisch beleid van 'ontroomsing'²⁷?

Hoewel de uitsluiting uit publieke ambten dus minder algemeen gold en meer gradaties kende dan vaak werd verondersteld, zou het ons toch niet verbazen indien menig katholieke edelman genoeg aanleiding zag om zich gedurende de jaren 1780-1787 en 1795-1813 nadrukkelijk in de publieke sfeer te manifesteren. Vooralsnog zijn activiteiten gedurende het Patriottentijdvak echter nauwelijks aanwijsbaar. Maar gedurende de revolutionaire fase van de Bataafse Republiek aanvaardden inderdaad een zestal katholieke edelen op plaatselijk niveau een gekozen functie van volksrepresentant of richter²⁸. Dat mag geen spectaculair aantal zijn, het kan wel gelden als indicatie voor het plaatselijk aanzien van de betrokkenen. Het lijkt immers waarschijnlijk dat deze edelen hun ambtsaanvaarding niet zozeer opvatten als een 'revolutionaire' daad, maar als een vanzelfsprekende uiting van de aanzienlijke positie die zij al langere tijd als de 'natuurlijke hoofden' van de plaatselijke gemeenschap hadden bekleed. Hun actieve beschermheerschap van de plaatselijke katholieke geloofsgemeenschap zal daarbij een belangrijke rol hebben gespeeld.

Maar hadden deze gekozenen hun adellijke identiteit dan al opgegeven? In 1795 werden immers niet alleen de ridderschappen afgeschaft, maar ook het leenrecht, de heerlijke rechten en alle erfelijke adeldom überhaupt. Of hoopten zij op herstel van de adel en cultiveerden zij ondertussen hun



Arnoldus J. A. baron van Hövell tot Westerfliet (1779-1862) en zijn vrouw Clara F. C. M. von Cloots (1786-1817), geschilderd in 1847 en 1859 door M. Tinthoff (Iconographisch Bureau).

adellijke identiteit in besloten kring, terwijl zij zich tegelijkertijd zoveel mogelijk trachtten aan te passen aan de veranderde eisen des tijds, analoog aan de manier waarop zij in de afgelopen periode hadden geleerd hun religieuze identiteit in besloten kring te handhaven? Voor anderen kan feitelijk genoten lokaal aanzien, het bekleden van een publiek ambt, het perspectief van ongehinderde godsdienstuitoefening en de verwachting een leidende rol te kunnen blijven spelen in een opbloeiend parochieleven hebben opgewogen tegen een formeel verlies van adellijke status. Zo hechtte een man als Olivier G.W.J. Hacfort tot ter Horst – door een standgenoot beschouwd als ‘zeer toegedaan aan de revolutionaire principes en bij uitstek rooms’ – er klaarblijkelijk zeer aan een vooraanstaande rol te spelen in de plaatselijke politiek, met name ook in verband met zaken betreffende kerk en onderwijs²⁹. Het opvallend gedreven (en wellicht uitzonderlijke) optreden van deze edelman kan in ieder geval niet eenvoudig worden verklaard als een poging tot compensatie van een duidelijke achterstelling van zijn familie in het verleden: daarvan lijkt immers geen sprake geweest te zijn.

Gedurende de jaren 1796-1810 hadden in de nieuwgevormde nationale politieke lichamen twee katholieke edelen uit de landgewesten zitting³⁰. Eén van hen was de radicaal-unitaristisch gezinde Godefridus Fr. van Hugenpoth tot Aerdt³¹. Deze opvallend geringe deelname aan staatkundige activiteiten op nationaal niveau, moeten we waarschijnlijk zien als gevolg van een gebrek aan bestuurlijke ervaring en contacten. Door zijn waterbouwkundige activiteiten – op zichzelf uitzonderlijk – vormde Godefridus van Hugenpoth tot Aerdt wat dat betreft een uitzondering. Bovendien zullen de politieke verhoudingen in deze jaren voor menig edelman toch te labiel en te radicaal zijn geweest om zich actief te associëren. De opname van een aantal katholieke edelen in de Orde van de Unie gedurende het Koninkrijk Holland, de verlening van titels gedurende de Franse tijd en de opname in de Grote Vergadering van Notabelen van 1814 kan gezien worden als een opstap naar de volledige formele erkenning van de adellijke status bij de oprichting van de ridderschappen van het Koninkrijk der Nederlanden van 1814³².

Terugkomend op de familie Van Hövell tot Westerfliet: het grondbezit op de Veluwe mag eind achttiende eeuw beperkt in omvang zijn geweest³³, de familie bezat óók nog het Overijsselse huis Spykerbosch en na het huwelijk (1806) tussen de genoemde Arnoldus J.A. met Clara F.C.M.F. von Cloots bovendien in het Kleefse de aanzienlijke huizen Cretier en Gnadenthal³⁴. Eind achttiende eeuw onderhield de familie wellicht weinig intensieve contacten in de Republiek en behoorde zij

daar niet tot de meer bekende families, doch het geslacht had zijn adellijke identiteitsbesef beslist niet verloren: het predikaat 'hereboer' kan op de Van Hövells niet van toepassing zijn. Dat het aanzien van de familie in het jonge Koninkrijk ook werd erkend mag blijken uit de opname van Arnoldus in de Grote Vergadering van Notabelen³⁵ (1814) en de Ridderschap van Gelderland (1814).

Het lijkt bijzonder curieus dat men de toegang tot de civiele ambten voor de niet-gereformeerden beperkte en hen tegelijkertijd wel toeliet in het Staatse leger. Hoe kon men in crisissituaties enerzijds twijfelen aan de loyaliteit van katholieken en hen anderzijds hoge militaire commandoposten laten bezetten? Of bestonden er ook op dit gebied discrepanties tussen regels en praktijk? Werden katholieke commandanten in oorlogstijd wellicht op non-actief gezet of onder hoger commando geplaatst? Duidelijk is in ieder geval dat enkele katholieke edelen hoge rangen wisten te bereiken (bijvoorbeeld luitenant-generaal Ludolf van Steenhuis tot Heumen, Malden en Oploo (overleden 1680), luitenant-generaal Frederik J. van Baer tot de Slangenburgh (1645-1713) en generaal Frederik J. van Isendoorn à Blois tot de Cannenburgh (1699-1771)) en ook dat sommigen van hen actief deelnamen aan de strijd van Willem III tegen 'Papery en slavernye'³⁶. Toch lijkt het erop dat dit niet voor iedereen vanzelfsprak: zo ondervond de heer van de Slangenburgh in zijn carrièreverloop veel tegenwerking; in een lastercampagne werd ook zijn religieuze gezindheid expliciet betrokken³⁷. En waarom werd genoemde Van den Steenhuis in 1675 uit de dienst ontslagen?

De uitsluiting van katholieken uit civiele en militaire ambten en commissies lijkt dus in de praktijk bepaald niet over de gehele linie en consistent te zijn geëffectueerd. Hoewel er op dit punt nog veel valt te onderzoeken, kunnen we al wel vermoeden dat het beeld complex zal blijven. We zullen ook stuiten op boeiende vormen van 'omgangsocumeniteit'³⁸ in de informele sfeer. Hierbij zij nog

opgemerkt dat van compenserend pronkgedrag³⁹ – bijvoorbeeld door verwerving van buitenlandse adellijke titels – bij onze adellijke families tot nog toe niet veel is gebleken⁴⁰. Opmerkelijk is wel, dat een aantal katholieke families zich, ondanks een niet-adellijke of 'dubieuze' afstamming, gedurende de zeventiende en achttiende eeuw een adellijke identiteit wist aan te meten. Zo werden de ambities van de families Van der Heyden van Baak, Van Lamsweerde van Eerbeek en Speyart van Woerden in het jonge Koninkrijk der Nederlanden met een formele adellijke status beloond⁴¹.

Tot slot zij opgemerkt, dat, ondanks het feit dat lang niet alle katholieke families evenzeer onder een of andere vorm van achteruitzetting te lijden hebben gehad, het mogelijk blijft dat in hun



Jan P. Speyart van Woerden tot Andelst (1712-1794), Henriëtte T. F. van Hövell (1719-1790) met (waarschijnlijk) haar moeder Maria I. A. de Ridder van Groenestein (1683-1750) en de kinderen van het echtpaar.
(Commissie Limburgse Iconografie)

kringen het beeld van een 'omwille van het geloof gediscrimineerde adel' werd gecultiveerd⁴². De pijnlijke ervaringen van enkele individuen en families, de toenemende onderlinge huwelijksbanden en niet op de laatste plaats de intieme relatie met de katholieke geestelijkheid kunnen ertoe hebben bijgedragen dat deze families een bijzondere gevoeligheid voor de geringste vorm van uitsluiting, belediging en aantasting van de adellijke identiteit hebben ontwikkeld. Al gauw was men dan geneigd allerlei vormen van tegenslag als gevolg van discriminatie te interpreteren. De psychologie van zowel het 'discrimineren' als van het 'zich gediscrimineerd voelen' valt immers óók in termen van irrationele voorstellingen en gevoelens te begrijpen. Wellicht zat Lodewijk Napoleon er niet ver naast toen hij verklaarde te twijfelen aan de geschiktheid van de Nederlandse katholieken voor de bekleding van openbare ambten, vanwege het feit dat zij niet alleen 'moins instruits, moins patriotes et presque étrangers au pays' waren, maar ook nog vol verbittering en rancune⁴³.

1. Aparte vermelding verdienen de publikaties (eind negentiende, begin twintigste eeuw) van J.H. Hofman in o.a. *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht (AAU)* en de *Bijdragen en Mededelingen van Gelre (BMG)*, die ondanks hun eenzijdig perspectief als pionierswerk respect afdwingen. Recent maakte Versteegen studie van de familie Van Isendoorn à Blois. Zie bijv.: S.W. Versteegen, 'Heren en vrouwen van de Cannenburch uit het geslacht Van Isendoorn à Blois' in: D.J.G. Buurman ed., *De Cannenburch en zijn bewoners* (Arnhem/Zutphen, 1990) 125-164.
2. A.G. Schulte, *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst III: De provincie Gelderland*, tweede stuk. Het Land van Maas en Waal ('s-Gravenhage, 1986) 410.
3. Rijksarchief Utrecht. Collectie Rijsenburg, inv. nr. 249.
4. *Stichting "Vrienden der Geldersche Kasteelen" 1948-1958* (Arnhem, 1958) 40.
5. Rijksarchief Gelderland (RAGld). Archief Huis Vornholz, inv. nr. 733.
6. Hierover ontstond een polemiek tussen vicaris Neercassel en een Leuvens theoloog. Vgl.: G. Brom ed., *Archivalia in Italië, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland I*, afl. 2 ('s-Gravenhage, 1909) 813 (nrs. 2217 en 2218).
7. D. de Kok, 'De strubbelingen tussen Petrus Codde en Hendrik baron van Dorth te Vorden' in: *AAU* 69 (1950) 42-74; D. de Kok, 'Kerkelijke toestanden in Vorden en omgeving tijdens het bestuur van den Vicarius Apostolicus Petrus Codde' in: *AAU* 59 (1935) 226-252.
8. D. de Kok, 'Het katholicisme te Aerd en omgeving onder den Vicarius Apostolicus Petrus Codde' in: *BMG* 38 (1935) 183-194.
9. RAGld. Archief Huis Vornholz, inv. nr. 358.
10. Bijv.: RAGld. Familiearchief Van Grotenhuis, inv. nr. 221.
11. D. van Adrichem, 'Een nieuwe devotie door de vee-ziekte van 1744' in: *AAU* 42 (1916) 373-383.
12. *De Nederlandse Adel. Besluiten en wapenbeschrijvingen* ('s-Gravenhage, 1989) 117.
13. Aldus getypeerd in: S.W. Versteegen, *Gegoede ingezetenen. Jonkers en geërfden op de Veluwe tijdens Ancien Régime, Revolutie en Restauratie (1650-1830)* (Arnhem, 1990) 80, 144.
14. Vgl.: W. Frijhoff, 'Identiteit en identiteitsbesef. De historicus en de spanning tussen verbeelding, benoeming en herkenning' in: *Bijdragen en Mededelingen voor de Geschiedenis der Nederlanden (BMGN)* 107 (1992) 614-634; W. Frijhoff, 'Katholieke toekomstverwachting ten tijde van de Republiek: structuur, en grondlijnen tot een interpretatie' in: *BMGN* 98 (1983) 430-459.
15. In de 'verzuilde' literatuur (vgl. met name J.H. Hofman) werd gesuggereerd dat trouw aan het oude geloof voortvloeide uit een bewuste keuze, en dat die moreel-religieuze superioriteit gepaard ging met een even bewuste (en evenzeer zonder onderzoek aangenomen) opoffering van wereldse belangen. Soms werd dan ook gesproken in termen van 'martelaarschap'.
16. Voor beantwoording van de vraag in welke mate katholieke edelen deel hadden aan de adellijke cultuur kunnen de recente pogingen tot synthese van Otto Gerhard Oexle en Gerhard Dilcher van dienst zijn, zie: H.-U. Wehler ed., *Europäischer Adel 1750-1950* (Göttingen, 1990) 21-56 en 57-86.
17. In de literatuur wordt doorgaans eenvoudig medegedeeld dat katholieken gedurende de Republiek waren uitgesloten van publieke ambten. Zie bijv.: I. Schöffner, 'De Republiek der Verenigde Nederlanden, 1609-1672' in: *De lage landen van 1500 tot 1700* (Amsterdam/Brussel, 1978) 167-267, aldaar 181 en 210.
18. Vgl.: H. van Heiningen, *De historie van het Land van Maas en Waal* (Zaltbommel, 1965) 43-57.
19. A.G. van Dalen, 'De protestantisering en recatholicisering tussen Rijn en Oude IJssel' in: *AAU* 73 (1954/1955) 1-158, aldaar 104-107.
20. RAGld. Archief Huis ter Horst, inv. nrs. 94, 95 en 141.
21. Versteegen, 'Heren en vrouwen', 155, 156.
22. Bijv.: W.J. d'Ablaing van Giessenburg, *De Ridderschap van Veluwe, of geschiedenis der Veluwsche jonkers* ('s-Gravenhage, 1859) xliii; Van Heiningen, *Historie*, 48. Nog in 1783 stelde Willem V (tevergeefs) voor niet-gereformeerden uit alle civiele en militaire ambten en commissies te weren. Zie: P. Polman, *Katholiek Nederland in de achttiende eeuw II* (Hilversum, 1968) 183.
23. D'Ablaing, *Ridderschap van Veluwe*, xliii.

24. Van Heiningen, *Historie*, 48, 52-54, 180-182.
25. Van Heiningen, *Historie*, 49-55.
26. RAGld. Familiearchief Van Grotenhuis, inv. nrs. 181, 182.
27. RAGld. Archief Staten van Gelderland, Kwartier van Veluwe, inv. nr. 26 (6 april, 6 juni, 5 december 1699). Vgl. voor 'ont-rooming' van heerlijkheden in Staats-Brabant: A.C.M. Kappelhof, 'Heren in beweging. Heren en heerlijkheden ten tijde van het Ancien Régime (1555-1794)' in: "De Heerlijkheid". *Rechtshistorische beschouwing over een oude rechtsvorm in de Meijerij van 's-Hertogenbosch* (Geldrop, 1989) 48-60.
28. A.H.J. van Ette, 'Onze volksvertegenwoordigers 1796-1810' in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 4 (1950) 107-159.
29. Versteegen, *Gegoede ingezetenen*, 103, 135 en passim.
30. A.M. Elias en P.C.M. Schölvinck, *Volksrepresentanten en wetgevers. De politieke elite in de Bataafs-Franse tijd 1796-1810* (Amsterdam, 1991) 126-127, 146.
31. R. Wartena, *En ik ging op vergulde trippen. Godefridus Franciscus baron van Hugentpoth* (Z.p., 1965) 47, 48 en passim;
32. Schutte, *De Orde van de Unie* (Zutphen, 1985) passim; O. Schutte, 'Les titres du premier Empire français en relation avec les Pays Bas' in: *De Nederlandsche Leeuw* 97 (1980) 323-358; Elias en Schölvinck, *Volksrepresentanten*, 273-276; W.J. d'Ablaing van Giessenburg, *De ridderschappen in het Koninkrijk der Nederlanden ('s-Gravenhage, 1875)* passim.
33. Hierop en op de lokale belastingkohieren uit de Franse tijd (waarin deze Van Hövell o.a. werd aangeduid als 'cultivateur') baseerde Versteegen zijn typering van 'hereboer'. Hij beperkte zijn blik dus tot de Veluwe bezittingen en zag over het hoofd dat de terminologie in de belastingdocumenten werd ingegeven door een korte tijd modieuze gelijkheidsideologie.
34. Vgl. E.B. Ronner, 't Joppe, een Gelderse buitenplaats' in: *De Woonstede door de eeuwen heen* 91 (1991) 23-38.
35. Elias en Schölvinck, *Volksrepresentanten*, 274.
36. H. Ringoir, *Nederlandse generaals van 1568-1940 ('s-Gravenhage, z.j.)* passim; voor lagere rangen raadplege men andere publikaties van dezelfde auteur.
37. H.W. Hoppenbrouwers, G.B. Janssen en T. Woerdeman, *De Slangenburg. Kasteel en bewoners* (Doetinchem, 1984) 80-83, 90-94, 117.
38. Vgl. Frijhoff, 'Katholieke toekomstverwachting', 435 en passim.
39. In Leiden vertoonden katholieke families wel zulk gedrag, zie: M. Prak, *Gezeten burgers. De Elite in een Hollandse stad. Leiden 1700-1780 ('s-Gravenhage, 1985)* 139-141, 175, 248, 260.
40. Zo waren twee telgen van de familie Van Grotenhuis opgenomen in de rijksadelstand.
41. De Van der Heydens werd de titel van baron 'verleend'; de Van Lamsweerde werden na hun protest tegen 'verlening' met dezelfde titel 'erkend'. De Speyarts van Woerden werden eveneens 'erkend'.
42. Deze voorstelling van zaken werd al ter discussie gesteld in: D'Ablaing, *Ridderschap van Veluwe*, xlii-xliv.
43. Geciteerd bij: M.A. Beelaerts van Blokland, 'Adelsbeleid en adelsrecht voor 1813' in: *De Hoge Raad van Adel. Geschiedenis en werkzaamheden ('s-Gravenhage, 1966)* 1-54, aldaar 1, 2.